

Vzdělání popřejte každému, ode všech žádejte, aby byli slušnými lidmi, a bděte!

(Nad některými pedagogickými názory T. G. Masaryka)

Jaroslav Telec

Kolik lidí míjí v současnosti tento Masarykův výrok nevšímavě. Kolik jich je, kteří ho přejdou slovy „vždyť ho známe“ z propagačních vitrínkách polistopadového období. Neuvědomují si totiž, že v něm — při hlubším zamyšlení — je s odstupem téměř jednoho století obsaženo Masarykovo formotvorné krédo pro osobnostní realizaci kulturního člověka a pro společenskou kreativitu státu na přelomu dvou tisíciletí.

Uplynulé půlstoletí mocenských systémů zahalilo Masarykovu jedinečnost v osobnost nesmírně inteligentní, kultivovanou, se širokým zájmem a rozhledem o nosné vědní disciplíně, mezi něž patřila právě pedagogika. Tu zúročil již jako student, později jako vysokoškolský učitel, ale také v politické práci poslance a v roli prvního prezidenta nového státu. Náš předlistopadový školský a vzdělávací systém byl ochuzen o masarykovskou vizi, která vycházela z komeniologické podstaty výchovy a vzdělávání. Ochuzení této vize přetrvává bohužel v naší pedagogice dodnes. Brněnský vysokoškolský profesor Vladimír Jůva na semináři „T. G. Masaryk — filozof a pedagog“, který se konal v Hodoníně v listopadu 1992, se vyslovil k nežádoucí škodlivosti přehlížet funkční návaznost i příbuznost T. G. Masaryka s J. Á. Komenským a zdůraznil, v čem oba oprávněně spoluutvářeli základní úhelne kameny pedagogické tradice. Dnes na ně, bohužel, ještě málo účinně navazujeme. A právě Masarykovy a Komenského paralely o výchově a vzdělání, které stály u tradic naší pedagogiky, vyžadují na přelomu dvou tisíciletí od pedagogických věd rozvíjet, hlouběji promítnout a docenit ve školství, mimoškolské vzdělávací činnosti, volnočasových aktivitách a společenské inkulturaci.

Vraťme se proto k osobnosti T. G. Masaryka a všimněme si jeho činnosti z hlediska pedagogického. Masaryk byl zatím naším jediným prezidentem, který ve své nejvyšší státní funkci neztratil v procesech rozhodování, politické a veřejné činnosti aspekt *pedagogický*. V rozhodných situacích se řídil důsledně principy, které vyslovil. Masaryk si byl vědom zásady celoživotního vzdělávání pro všechny na etickém principu „učit se *být*“. Vedla ho k tomu již obecná škola a první životní zkušenost prostého chlapce, žijícího určitou dobu na jižní Moravě. Olomoucký univerzitní profesor Miloš Trapl ve svém úvodním projevu „Masarykova pedagogická činnost“ na též

semináři v Hodoníně upozornil na skutečnost, že „...Masaryk, ač patřil mezi nejlepší žáky svým prospěchem, nebyl svým chováním právě příkladem vzorného žáka a studenta, který působí svým pedagogům všestrannou radost...“ Šlo o jeho projevy chování a jednání, ne vždy adekvátní normám rakouského školství. Známý je například Masarykův odpor vůči mnohým zákazům a příkazům, zejména těm, které považoval již jako žák obecné školy, či středoškolský student za výraz pokrytectví a falešné morálky. Dovedl se postavit i na odpor školským autoritám v situacích, kdy cítil jakýkoliv příznak nespravedlnosti, či porušování úcty člověka k člověku. S oduševněním se dokázal vždy postavit za jakoukoliv poctivou práci a té si vážit.

Překvapivě nekonvenční byl jeho pohled na kategorii vzdělávání ve vědecko-pedagogické činnosti a naplňování státnické úlohy. O jaký pohled jde? Masaryk neopomíjel ani v prezidentském úřadě čerpat při výchově k demokracii například z některých axiologických dimenzí přínosných osobností našich národních dějin. Mnohé panovnické a diplomatické úspěchy knížete Václava vedly Masaryka k vyjádření vidět v něm významného představitele upevnění české státnosti v raném středověku. Od Mistra Jana Husa, Chelčického, Karla IV., Kollára, Dobrovského, Palackého, Havlíčka i dalších si Masaryk bral podněty při výchově vysokoškoláků ke konstruktivnímu dialogu. Lze se tedy ztotožnit s vyjádřením M. Trapla, že typickou vlastností T. G. Masaryka byla jeho schopnost věcně diskutovat a obhajovat své názory. Přímo úměrně s jeho osobnostním i pedagogickým růstem uplatňoval jako vysokoškolský učitel stále intenzivněji polemiku namísto „katedrového přednášení“. Až na dílčí euforistické „rebelie“ vysokoškolských studentů v době jeho bojů o „Rukopisy“, imponoval Masaryk studentům i další kulturní veřejnosti svou odbornou erudicí, rozsahem i kvalitou vědomostí, kritickým duchem a schopností fundovaně reagovat na aktuální problémy společnosti. Připočteme-li k tomu jeho nové pedagogické metody a kritický vztah k tehdejšímu systému vysokoškolské výuky, je dnes s odstupem času evidentní, že i toto ho předurčovalo pro politickou dráhu, která patřila nakonec k dominantní složce Masarykova životního působení. Ve funkci prezidenta to bylo jeho netradiční formování diplomatů, politiků i dalších veřejných představitelů k optimálnímu státoprávnímu vědomí. Tento prezident, který si právem zasluhuje doplněk *pedagog*, mohl proto brzy představit naší i zahraniční veřejnosti některé své žáky. Mezi ně patřil nejen jeho syn Jan, ale i jeho pozdější nástupce Dr. Edvard Beneš.

Čím toho dosáhl? Jeho zásada nespokojovat se s jakoukoliv *průměrností* při vzdělávání a činnostech — která zákonitě oslabuje společenskou aktivitu, jež může ústít až v dehumanizaci — byla apelem rozvíjet zmíněným již dialogem tvořivý i tvůrčí rozměr s cílem umocňovat samostatnost v my-

šlení a jednání. Tato jeho zásada dala nové akcenty rozhodovacímu procesu a otevřela prostor k uplatňování nezbytné propojenosti tří zásadních dimenzí výchovy — vstupní gnozeologické, praxeologické a zejména axiologické.

Z Masarykových postojů k některým filozofickým a pedagogickým směrům posledních dvou staletí (Descartes, Comte apod.) je zjevná jeho citlivost k nebezpečným mocenským deformacím ve výchově. O které jde? *Snaha manipulovat s těmi, kteří přednostně a funkčně potřebují růst do státnické a kulturní moudrosti.* Nebezpečí pseudovýchovného autoritářství. Neadekvátní zvýrazňování jednostranné racionality vzdělávání. Masaryk je mravním imperativem dobra, pravdy a krásy. Byl totiž přesvědčen, že ochuzovat člověka o tyto tři limitující duchovní hodnoty by znamenalo riskovat ztrátu osobnostní identity. Když se Masaryk v habilitační práci „Sebevražda jako hromadný sociální jev přítomnosti“ z roku 1878 zamýšlí nad touto kategorií, odmítá ji chápat jen jako nějaký izolovaný samoučelný vzhledový čin. Sebevražďe předchází motivační proces přípravy některého z projevů existencialistické nicotnosti, který zůstává pro okolí převážně tajemstvím.

Masarykova ctnost humánní smířlivosti vede k řešení možných nabíhajících konfliktů dohodami, ne násilím, což se promítá i do jeho postojů k otázce *náboženské*. Masaryk například brzy po nástupu do prezidentského úřadu vyzýval marně tehdejší Vatikán k naplňování potřebného „aggiornamenta“. Masaryk měl již tehdy ekumenickou vizi, kterou dnes prosazuje papež Jan Pavel II.: aby lidé různých konfesí hledali spolu s bezkonfesními to, co je sociálně a morálně spojuje, nikoliv rozděluje.

Masarykova vědecko-pedagogická a diplomaticko-politická zkušenost ho přivádí jako prezidenta k požadavku, aby politikové i národ pochopili opodstatněnost sepětí mezi *etickými hodnotami odborně profesními a všeobecně veřejně prospěšnými*. Poctivou prací a slušným chováním při společenské komunikaci lidé obohacují nejen svět i sebe samé a seberealizují se, ale stávají se více a *plněji* lidmi. Masaryk je tedy veličinou, která nabízí každému občanu nové pohledy na jednotu odpovědnosti a pravomoci. Za své prezidentské působnosti nejednou vyzývá k operativnosti v rozhodování a vlastním osobním příkladem dává impuls veřejnosti zamýšlet se nad realizací širokospektrální kategorie „*důvěry*“. Na funkční sílu důvěry upozorňoval dr. E. Beneše, když předvídal jeho těžkou zkoušku v potenciálním období poroby, utrpení a obětí národa. Benešova přísaha nad rakví jeho předchůdce v roce 1937 byla prodchnuta snahou o jakousi prevenci za trvalost důvěry. Byl to Masaryk, který slovem i způsobem života ukazoval cesty, jak k ní dospět. Čím? Citlivostí a uvážlivostí v jednání, sebeovládáním, laskavým optimismem při kterékoliv činnosti, úctou ke každému, i když se nechová a nejedná podle jeho představ, dobrým slovem pro každého dříve, než

ukončil diplomatická a státnická jednání, či další vzájemná setkání. *Vzdělávací systém T. G. Masaryka, prezidenta-pedagoga, se tedy rozvíjel v duchu bdělosti nad demokracií jako nástroje společenské prosperity.*

V první polovině září 1996 posuzovala Česká pedagogická společnost na svém sjezdu a celostátní pracovní konferenci v Brně problematiku současného procesu *transformace vzdělávacího systému*. Z úst významných pedagogů — zvláště starší a střední věkové kategorie — zazněly, i když implicitně, též Masarykovy ideje a odkazy, když se mluvilo o současné proměně kurikula v našich školách a vzdělávacích institucích, o metodách a formách výuky, o kvalitativním rozvoji osobnosti, o otázkách účinnosti legislativy a řízení celého vzdělávacího systému.

Proč přejímal prezident Masaryk zkušenosti z jiných evropských demokracií? Protože správně odhadl potřebu projektu potenciální integrace nového státu za jeho hranice — do Evropy a světa. A dnes se to postupně verifikuje nejen v oblasti politické, ale i kulturní a vzdělanostní.

Neodklonili jsme se od srovnatelnosti pedagogických idejí Komenského a Masaryka, když soudobé vzdělávání někdy upadáva do nežádoucího fundamentalismu, jednostranného scientismu a přílišné exaktnosti? V „České otázce“ se píše: „...Realism je pokus znárodnit všechnu vědu a filosofii, ... realism chce vědu učiniti přístupnou všem vrstvám národa. Realism je protest proti monopolu vzdělání, realism chce vědecké a filosofické vzdělání socializovat...“ Toto vzdělání je pro Masaryka nejen záležitostí intelektuální, nějakým osvojeným systémem informací, ale má svou dimenzi morální. Ve studii „Jak pracovat“ to výstižně Masaryk říká: „...Všeobecné vzdělání potlačuje egoism ... Specializace tím, že nás jednostranně vzdělává, nepřímou utužuje egoism, způsobuje, že se člověk uzavírá před člověkem, že nerozumí druh druhu... Vzdělání všeobecné je eo ipse humanitní a všelidské a směřuje přes všechny rozdíly osobní i národnostní k sjednocení všech myslících a cítících lidí...“ Lze konstatovat, že tu Masaryk v duchu Komenského postuluje všeobecné vzdělání jako nástroj globální integrace lidstva.

Jak zdůraznil prof. Kotásek na brněnské konferenci, vyžaduje tato transformace vypořádat se — v duchu tradic Komenského a Masaryka — s několika vývojovými proudy 20. století. Jen namátkou některé: negace všeho, co bylo před rokem 1989. Návrat ke stavu před rokem 1948. Vzdělávací konzervatismus, tj. uskutečnit jen drobné „kosmetické“ úpravy z éry školství a vzdělávání dvou mocenských systémů. Liberalizace vzdělávání se snahou o autonomii jeho institucí. Vize některých konstruktivnějších projevů. Například, aby se vzdělávací systém pohyboval v intencích demokracie tržního hospodářství s přihlédnutím na adekvátní, systematicky se rozvíjející lidské

zdroje. Vzdělávání by pak mohlo sloužit jako nástroj transformační prosperity.

Ne vzdálili jsme se od zásady J. Á. Komenského — kterou prosazoval i ve své státnické funkci T. G. Masaryk — totiž, aby se škola stala opravdovou „dílňou lidskosti“? Aby nejen pedagog, *ale i státník či politik — který by měl mít v sobě zakódovány pedagogické principy řídící činnosti — se nedostával právě jejich podceněním do sociální izolace a neoslaboval sociální tvořivost — občanskou seberealizaci jedince ve státě?*

Při transformaci vzdělávacího systému posuďme důsledky dlouhodobějšího podceňování axiologické dimenze výchovy. Masaryk před tímto nebezpečím nejednou varoval. Co soudobé příznaky etické rezignace části mladé generace? Její snaha spíše něco jen euforisticky obdivovat, než proměňovat pozitiva obdivu v přesvědčení vzít si z nich něco pro sebe a podle toho žít? Někteří učitelé — po získání kvalifikace — odcházejí do neučitelských sfér činnosti. Je to motiv ekonomický, či vstupují do toho i jiné faktory? Nejednou slyšíme z úst pedagoga: „Zkus dnes učit.“ Příznávají se ke zjevným projevům stresu a potřebě užívat pravidelně léky. Nesouvisí tento fenomén a řada dalších také s otázkou etického ocenění a společenského postavení pedagoga, jenž ovlivňuje kvalitu výchovy a vzdělávání?

Verifikuje se, že T. G. Masaryk, prezident-pedagog, realizoval vzdělávací systém na zásadě: *dostat se výchovným působením ke každému občanu zvláště*. Doceňme dnes také nabídku důležité pedagogické kategorie volného času, která napomáhá příznivému rozvoji kreativity. Nabízí své služby také při ochraně před oprávněným nebezpečím ohrožení procesu lidské inkultury. Sledujeme-li společnost na přelomu dvou tisíciletí, dáme T. G. Masarykovi zapravdu, že již tehdy viděl v inkulturačním ohrožení vážné varování pro budoucí lidstvo.

Literatura

- Herben, J.: Chudý chlapec, který se proslavil. Praha 1946.
- Čapek, K.: Hovory s TGM. Praha 1968.
- Dokumentace z konference ČPdS „Transformace našeho školství“. Brno 1996.
- Jůva, V.: Paralely TGM a Komenského o výchově. Hodonín 1992.
- Komenský, J. Á.: Vybrané spisy. Praha 1958.
- Masaryk, T. G.: Česká otázka. Praha 1946.
- Masaryk, T. G.: Jak pracovat. Praha 1946.
- Nejedlý, Z.: T. G. Masaryk. Praha 1935.
- Soukup, F.: T. G. Masaryk jako politický průkopník, socialistický reformátor a prezident státu. Praha 1930.
- Telec, J.: O čem se mluví... Horké téma: školství a vzdělávání. Hodonín 1996.
- Telec, J.: Nad některými pedagogickými aspekty T. G. Masaryka. Hodonín 1996.
- Trapl, M.: Masarykova pedagogická činnost. Hodonín 1992.
- Trapl, M.: Morava v životě a díle T. G. Masaryka. Brno 1938.